

Informační bulletin Sociologického datového archivu

Kdo používá internet v České republice?

Petr Soukup
Sociologický ústav AV ČR
člen týmu Datový archiv

Cílem tohoto článku je přiblížit čtenářům českou internetovou populaci. V loňském roce provedla agentura Network Media Service s.r.o. výzkum nazvaný Struktura a využití českého internetu v roce 2000. Tento výzkum byl realizován v rámci stejnojmenného grantového projektu Ministerstva kultury ČR ¹⁾.

O výzkumu

Data byla sbírána od září do prosince roku 2000. Údaje lze proto považovat za aktuální. Výběr respondentů byl založen na systematickém náhodném výběru návštěvníků spolupracujících webovských serverů.

Servery byly pro spolupráci na šetření vybírány dvěma způsoby:

- pomocí samorekrutace - celkem bylo přihlášeno 31 serverů, osloveno bylo 15 a z toho odmítlo 6, celkem se na výzkumu tedy podílelo 9 takto vybraných serverů,
- samostatně bylo osloveno 11 serverů, z toho odmítlo 7, celkem se na výzkumu podílely tedy 4 samostatně vybrané servery.

Vybírány byly pouze servery s obsahem v českém jazyce, které se věnovaly tématům z oblasti technických informací, zábavy a volného času, státní správy, samosprávy a neziskového sektoru a z oblasti poskytování praktických informací. Návštěvníci byly identifikováni pomocí *cookies*, což jsou krátké soubory informací, které usnadňují komunikaci mezi serverem a internetovým prohlížečem návštěvníka²⁾. Výběrový krok byl stanoven podle návštěvnosti WWW serveru jako výběr každého druhého nebo až třicátého návštěvníka.

Respondenti odpovídali na 12 otázek elektronického dotazníku, který se jim v *html* formátu zobrazoval při vstupu na příslušnou internetovou stránku v samostatném okně (*pop-up window*). Návratnost odpovědí z jednotlivých serverů se pohybovala od 13% do 40%. Celková návratnost byla 26%. Takto bylo shromážděno celkem 4687 vyplněných dotazníků. Datový soubor z výzkumu je veřejně přístupný prostřednictvím služeb Sociologického datového archivu.

Kdo používá internet

Naše stručná analýza se zaměří na rozdíly v užívání internetu mezi muži a ženami, mladými a starými lidmi a podle typu sídla uživatele internetu.

Obsah čísla:

Kdo používá internet v České republice?

Petr Soukup

Sebevraždy a euthanasie

- proměny v čase

Petr Soukup

ADP - Sociálně vědní datový archiv ve Slovinsku

Janez Štebe

Pravidelné semináře o kvantitativní analýze dat organizované v Kolíne nad Rýnem

Katarína Strapcova

Příprava archívu dat z sociologických výzkumů na Slovensku

Katarína Strapcova

Tabulka 1 (na následující straně) ukazuje rozdíly v užívání internetu u mužů a žen. V datech z výzkumu výrazně převažují uživatelé internetu nad uživatelkami (cca 78% mužů). Nemusíme provádět srovnání se strukturou české populace podle pohlaví, abychom mohli konstatovat, že mezi uživateli internetu dominují muži. Mužská dominance je přítomná ve všech věkových kategoriích, u mladších osob je ale méně výrazná (ve věku 16 - 20 je 71% uživatelů internetu mužského a 29% ženského pohlaví).

Tabulka 2 zobrazuje věkovou strukturu uživatelů internetu a zastoupení mužů a žen v této věkové struktuře. Pro srovnání jsou uvedena data též pro celkovou populaci v České republice. Věková struktura uživatelů internetu z výzkumu se výrazně liší od věkové struktury české společnosti. Mladí lidé používají internet více než starší.

Struktura respondentů výzkumu podle velikosti sídla, z něhož byly v době výzkumu připojeny, je v tabulce 3. Je patrné, že převažuje připojení z měst, a to zejména v rámci zaměstnání a školní docházky (55% osob bylo připojeno ze školy či ze zaměstnání). Lze tedy usuzovat, že používání internetu je součástí především městského životního stylu.

Sociologický datový archiv je pracoviště Sociologického ústavu Akademie věd České republiky. Základní cíle archívu jsou uchování a veřejné zpřístupnění elektronických datových souborů z projektů sociologického výzkumu, podpora jejich použití pro sekundární analýzu a technická podpora speciálních výzkumných projektů.

Tabulka 1. Struktura respondentů výzkumu Internetu podle pohlaví a srovnání s populací ČR.

Pohlaví	počet	v %	Populace ČR v %
žena	1038	22,2	52,7
muž	3642	77,8	47,3
Celkem	4680	100	100

Zdroj dat pro populaci ČR: ČSÚ.

Tabulka 3. Struktura respondentů výzkumu internetu podle velikosti sídla odkud byli připojeni.

Velikost sídla	Připojení uživatele internetu	Populace ČR
Praha	31,0	11,5
více než 100 000 obyv.	25,0	9,5
více než 50 000 obyv.	12,2	12,1
více než 10 000 obyv.	17,0	21,5
menší sídlo	14,8	45,3
celkem	100	100

Zdroj dat pro populaci ČR: ČSÚ.

Závěrem

Internetový výzkum je dnes progresivně se rozvíjející částí sociálního výzkumu. Od ostatních oblastí se přitom výrazně liší možnostmi jeho technického provedení. Zdá se, že v České republice nastal boom výzkumů internetu. Tato tendence se však zatím týká především oblasti komerčních, marketingových šetření a méně akademické sféry. Datový soubor z výzkumu Struktura a využití českého internetu v roce 2000 je první internetový výzkum, jehož data byla zpřístupněna v Sociologickém datovém archivu.

Poznámka:

- 1) Číslo grantu Ministerstva kultury ČR: DM00P05HSP002.
- 2) Prohlížeč přijatou cookie uloží a při další komunikaci se serverem ji posílá zpět a udržuje tak kontinuitu komunikace. Cookies patří k běžně používaným internetovým nástrojům.

Tabulka 2. Struktura respondentů výzkumu Internetu podle věku a pohlaví.

Věková kategorie	Uživatelé internetu (sloupcová proc.)	Populace ČR (sloupcová proc.)
do 15	2,7	17,9
16-20	21,1	7,1
21-25	30,3	8,9
26-30	16,3	7,6
31-35	9,4	6,8
36-40	7,3	6,3
41-45	5,7	7,2
46 a více	7,1	38,2
Celkem	100	100

Uživatelé internetu podle pohlaví (řádková procenta)

věková kategorie	ženy	muži
do 15	40	60
16-20	29,1	70,9
21-25	23,2	76,8
26-30	18,3	81,7
31-35	18,5	81,5
36-40	15,8	84,2
41-45	14,9	85,1
46 a více	17,8	82,2
Celkem	22,2	77,8

Zdroj dat pro populaci ČR: ČSÚ.

Reference:

Network Media Service: <http://www.nms.cz>

Výzkum internetu (NMS):

<http://www.vyzkuminternetu.cz>

Sociologický datový archiv:

<http://archiv.soc.cas.cz>

Sebevraždy a euthanasie, proměny v čase

Petr Soukup

Sociologický ústav AV ČR

člen týmu Datový archiv

Lidé stejně jako zvířata mají pud sebezáchovy, ale lidé narozdíl od zvířat jsou schopni jednat proti tomuto pudu, riskují život při různých nebezpečných sportech (např. při horolezectví) či dokonce páchají sebevraždy.

A. Giddens

Tento text zahajuje řadu článků, které budou vycházet z krátkých analýz dat deponovaných v archivu. Cíl tohoto úsilí je přinejmenším dvojitý. Chceme upozornit na některé datové soubory, které jsou dostupné v archivech, a zároveň se věnovat tématům, jež na jejich základě

dosud nebyly zpracovány, a přivést tak pozornost i k nim. První analýza je zaměřena na proměny v postojích české společnosti k sebevraždě a euthanasii.

Datové zdroje a teoretická východiska

Článek vychází z dat z výzkumu Evropská studie hodnot (European Value Survey, dále jen EVS) provedeného v České republice v roce 1991 a 1999. Mezinárodní kontext problematiky je sledován na základě mezinárodních datových souborů EVS, které pocházejí ze tří vln šetření z let 1981 - 1984, 1990 - 1993 a 1999. Soubory EVS 1981 - 1984 a 1990 - 1993 jsou dostupné prostřednictvím mezinárodních datových služeb¹⁾ pod názvy World Values Survey a European Values Survey, soubor EVS 1999 zatím není veřejně přístupný. Východiskem pro analýzu je především teorie postmodernizace amerického sociologa a politologa Ronalda Ingleharta, a to zejména její předpovědi týkající se sebevraždy a euthanasie. Ronald Inglehard je vedoucím výzkumníkem mezinárodního projektu EVS.

Teorie postmodernizace

Ronald Inglehart je někdy považován za největšího empirického sociologa současnosti. Toto tvrzení není nijak nadsazené. Jeho teorie se stala součástí obrovského množství projektů sociálního výzkumu. Žádný jiný vědec pravděpodobně nemá k dispozici data z výzkumů prováděných podle jeho pokynů v téměř 50 zemích celého světa, a to v období 30 let. Díky tomuto empirickému materiálu má Ronald Inglehart téměř neuvěřitelné možnosti testování své teorie.

Proces, který probíhá v západní Evropě, nazval Inglehart „Tichá revoluce“. Základem jeho teorie je poznatek, že poválečné generace jsou odlišné od předchozích. Důvodem je absence válečného konfliktu a bezprecedentní ekonomický růst po roce 1945. Díky poměrně stabilně hodnotovým priorit, jež se vytvářejí v období dospívání, dochází k postupné proměně hodnot celé společnosti. Nejmladší generace nahrazují v přirozeném procesu vymírání generace nejstarší a prosazují své hodnoty.

Na základě rozlišení hodnot na materiální a postmateriální vyvinul Inglehart baterii otázek, podle níž provádí klasifikaci jedinců na postmaterialisty, materialisty a přechodný, tzv. smíšený typ. Teorie postmaterialismu byla postupně rozšiřována. Namísto o postmateriálních hodnotách nyní její autor hovoří o hodnotách postmoderních a namísto postmaterializace se objevuje pojem postmodernizace.

Podstatné místo v teorii zaujímají i hodnoty spojené se sebevraždou a euthanasií. Podle Ronalda Ingleharta postupně dochází k růstu tolerance k sebevraždě, euthanasii, k užívání marihuany a odporu vůči policii. Tuto skupinu jevů nazývá občanské normy a predikuje vzrůstající permisivitu vůči nim. Lidé, kteří mohou být označeni jako postmaterialisté, byli již v 70. letech 20. století tolerantnější vůči těmto fenoménům. Díky predikovanému nárůstu podílu těchto osob v populaci poroste i tolerance k zmíněným jevům, které „v době vlády křesťanské morálky“ byly zcela nemyslitelné. Vzhledem k opakování analýz dat z výzkumů prvních dvou vln EVS je možné konstatovat, že předpověď se naplnila. S výjimkou užívání marihuany skutečně u ostatních jmenovaných jevů (tedy u sebevražd, euthanasie i odporu vůči policii) došlo k nárůstu tolerance. Uvedená chování jsou tedy považována za více ospravedlnitelná než dříve.

Česká společnost ve světle teorie postmodernizace

Podívejme se nyní na data z Evropské studie hodnot²⁾, zda

Tabulka 1 - 2. Ospravedlnitelnost sebevraždy v jednotlivých věkových kohortách v České republice v letech 1991 a 1999. Řádková procenta.

1991 Věk	Ospravedlnitelnost sebevraždy									
	1 nikdy	2	3	4	5	6	7	8	9	10 vždy
18-25	35,6	10,0	13,4	5,4	19,5	3,4	4,6	3,4	2,3	2,3
26-33	40,6	10,2	11,7	5,8	18,2	4,3	3,1	4,3	0,9	0,9
34-41	46,1	9,1	8,0	5,6	18,0	2,4	3,5	4,0	1,3	1,9
42-49	47,9	10,3	9,1	5,7	16,2	3,4	2,6	1,7	1,1	2,0
50-57	54,1	7,8	8,9	6,2	12,5	3,5	2,7	1,9	0,8	1,6
58-65	60,5	8,2	8,2	4,5	9,9	4,5	1,2	0,8	0,8	1,2
66+	63,1	3,8	5,4	6,2	11,5	4,6	1,5	1,9	1,2	0,8
Celkem	49,0	8,6	9,3	5,7	15,5	3,7	2,8	2,7	1,2	1,5

1999 Věk	Ospravedlnitelnost sebevraždy									
	1 nikdy	2	3	4	5	6	7	8	9	10 vždy
18-25	36,6	11,1	8,4	6,1	13,0	5,7	6,5	4,2	3,1	5,3
26-33	35,5	14,3	8,4	7,3	14,7	3,3	3,7	1,1	2,9	8,8
34-41	45,6	14,4	8,4	5,7	10,3	2,3	3,0	4,9	1,1	4,2
42-49	46,1	12,9	9,3	4,6	10,4	5,7	2,5	4,3	1,4	2,9
50-57	57,8	10,5	7,0	4,7	8,5	4,3	3,5	1,6	0,8	1,6
58-65	57,7	14,1	8,0	3,8	7,0	3,3	1,9	1,4	1,4	1,4
66+	60,0	10,7	9,7	4,0	8,0	2,3	2,0	1,7	0,7	1,0
Celkem	48,4	12,5	8,5	5,2	10,3	3,8	3,3	2,8	1,6	3,6

Zdroj: EVS Česká republika 1991 a 1999.

Tabulka 3 - 4. Ospravedlnitelnost euthanasie v jednotlivých věkových kohortách v České republice v roce 1991 a 1999. Řádková procenta.

1991 Věk	Ospravedlnitelnost euthanasie									
	1 nikdy	2	3	4	5	6	7	8	9	10 vždy
18-25	22,1	10,1	6,2	5,8	21,3	5,0	6,2	10,1	6,6	6,6
26-33	24,5	10,7	8,2	5,0	21,9	4,7	5,0	11,6	4,7	3,8
34-41	28,1	9,5	8,6	6,2	16,2	6,5	5,4	7,8	4,1	7,6
42-49	34,7	6,6	6,6	6,9	21,8	3,2	4,6	4,6	3,4	7,7
50-57	44,0	7,8	5,1	7,0	17,1	3,5	3,9	5,1	0,8	5,8
58-65	48,7	5,6	7,7	6,8	12,8	5,6	2,1	2,6	3,0	5,1
66+	43,1	7,7	8,5	4,9	13,8	3,3	5,3	5,3	2,4	5,7
Celkem	34,1	8,4	7,3	6,1	18,2	4,6	4,7	6,9	3,6	6,1

1999 Věk	Ospravedlnitelnost euthanasie									
	1 nikdy	2	3	4	5	6	7	8	9	10 vždy
18-25	10,7	5,6	5,2	6,0	13,5	8,3	8,7	11,1	12,7	18,3
26-33	9,4	7,5	6,4	4,1	15,0	7,1	11,3	12,4	9,8	16,9
34-41	13,0	7,6	2,7	4,2	16,4	11,5	9,2	14,5	6,5	14,5
42-49	11,3	10,9	7,3	2,9	17,2	8,0	7,3	12,0	6,9	16,1
50-57	17,6	6,7	7,1	4,3	13,3	10,2	5,9	13,7	7,8	13,3
58-65	30,5	9,4	7,4	3,9	13,3	5,4	4,9	10,8	3,9	10,3
66+	32,7	11,3	4,6	2,8	12,0	8,1	6,7	7,0	5,3	9,5
Celkem	17,7	8,5	5,7	4,0	14,4	8,5	7,8	11,6	7,6	14,2

Zdroj: EVS Česká republika 1991 a 1999.

potvrzují platnost Inglehartovy předpovědi i u nás, a zda tedy došlo v 90. letech v ČR k nárůstu permisivitu.

Ve vztahu k euthanasii prodělala česká společnost velice výrazný posun. Zatímco v roce 1990 ji považovala za zcela neospravedlnitelnou více než třetina osob, v roce 1999 již necelých 18 %. Ze zemí střední a východní Evropy zahrnutých do výzkumu nám patří v toleranci k euthanasii pomyslná první příčka (graf 1). U sebevraždy nedošlo k žádným převratným změnám a v průběhu 90. let pokládala sebevraždu za zcela neospravedlnitelnou téměř polovina Čechů. U obou jevů se ovšem potvrzuje, že nejtolerantnější jsou lidé nejmladší a se vzrůstajícím věkem tolerance klesá (tabulky 1 - 4). Postoje jednotlivých věkových kohort zůstávají přitom poměrně stabilní. Lze se domnívat, že svou toleranci si dnešní mladí lidé ponесou celým životem a jejich následovníci budou ve vztahu k uváděným fenoménům zřejmě ještě tolerantnější.

Mezinárodní srovnání

Na základě grafů 1 a 2 lze učinit poměrně jednoduchý závěr. Téměř ve všech společnostech dochází k úbytku osob, které si myslí, že sebevražda není nikdy ospravedlnitelná. Výjimky nalezneme, a to zejména mezi bývalými sovětskými republikami. U euthanasie je předpokládán pokles jejich "výhradních odpůrců" ještě impresivnější.

České právo, sebevražda a euthanasie

Dnes v českém trestním zákoně nenalezneme trestný čin sebevraždy. Potrestán však dle §230 z.č. 140/1961 Sb. může být ten, kdo jinému při sebevraždě úmyslně pomáhá, popřípadě jej k ní úmyslně pohne. V souvislosti s úvahami o legalizaci euthanasie bude jistě zvažována

Tabulka 5. Podíl materialistů, postmaterialistů a smíšených v jednotlivých zemích podle šetření EVS 1990 - 1993. Řádková procenta.

Země	Typ		
	materialisté	smíšení	post-materialisté
Nizozemí	10,6	57,2	32,2
Finsko	5,8	65,3	28,9
SRN	14,0	58,9	27,1
Rakousko	13,6	61,6	24,8
Kanada	11,3	64,3	24,4
Francie	20,0	56,0	24,1
NDR	11,8	65,6	22,5
Belgie	20,5	57,3	22,2
Švédsko	13,7	64,5	21,9
USA	15,9	62,4	21,7
Itálie	23,7	54,6	21,7
Irsko	23,2	57,7	19,1
V. Británie	19,3	61,7	19,0
Španělsko	20,4	61,7	17,9
Sev. Irsko	21,4	63,8	14,8
Dánsko	15,2	70,0	14,8
Lotyšsko	25,4	62,9	11,7
Portugalsko	31,6	57,0	11,3
Island	25,4	64,1	10,5
Norsko	28,0	62,6	9,4
Polsko	32,8	58,1	9,1
Bulharsko	27,2	63,9	8,9
Litva	24,0	67,7	8,3
Slovinsko	27,9	65,5	6,6
Estonsko	29,5	64,7	5,9
Slovensko	36,5	57,8	5,6
Česko	30,6	63,9	5,5
Maďarsko	44,9	51,1	4,0

novelizace tohoto ustanovení trestního zákona a článku 6 Listiny základních práv a svobod, ve kterém je zakotveno právo člověka na život. Podle empirických zjištění je česká společnost tomuto kroku nakloněna. Budoucnost ukáže, zda zákonodárci jejich hlas vyslyší.

Literatura:

- Giddens, A. 1993. *Sociology*. London: Polity Press.
 Inglehart, R. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
 Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
 Kerecman, P. 1996. "Trestnoprávní aspekty samovražd". *Právní obzor* 1996, č.5.
 Masaryk, T.G. 1998. *Sebevražda*. Praha: Ústav T.G. Masaryka.
 Rabušic, L. 1990. "Tichá revoluce neboli od materialismu k postmaterialismu v západních společnostech". *Sociologický časopis* 26: 505-517.
 Rabušic, L. 2000. Je česká společnost "postmaterialistická", *Sociologický časopis* 36: 505-517.

Poděkování

Za možnost použít mezinárodní data z Evropské studie hodnot děkuji doc. Ladislavu Rabušicovi z Fakulty sociálních studií MU a Kláře Plecité - Vlachové ze Sociologického ústavu AV ČR.

Poznámky:

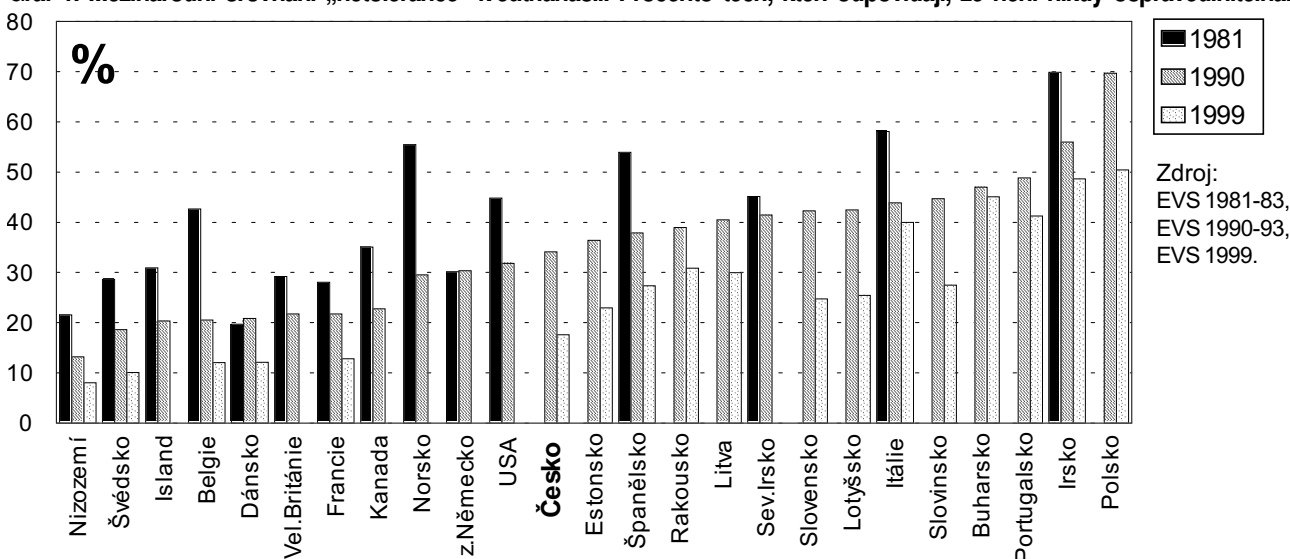
- 1) Např. ICPSR: <http://www.icpsr.umich.edu/>
- 2) Otázka použitá pro měření tolerance k vybraným druhům chování ve výzkumu EVS:

Prosím řekněte mi pro každý z následujících výroků, zda dané jednání je vždy ospravedlnitelné, není nikdy ospravedlnitelné, nebo něco mezi tím. Použijte stupnici této karty. Stupnice: 1=nikdy, 10= vždy ospravedlnitelné. Výroky: Euthanasie (ukončení života nevyléčitelně nemocného). Sebevražda.

Tabulka 6. Podíl materialistů, postmaterialistů a smíšených v jednotlivých zemích podle šetření EVS 1999. Řádková procenta.

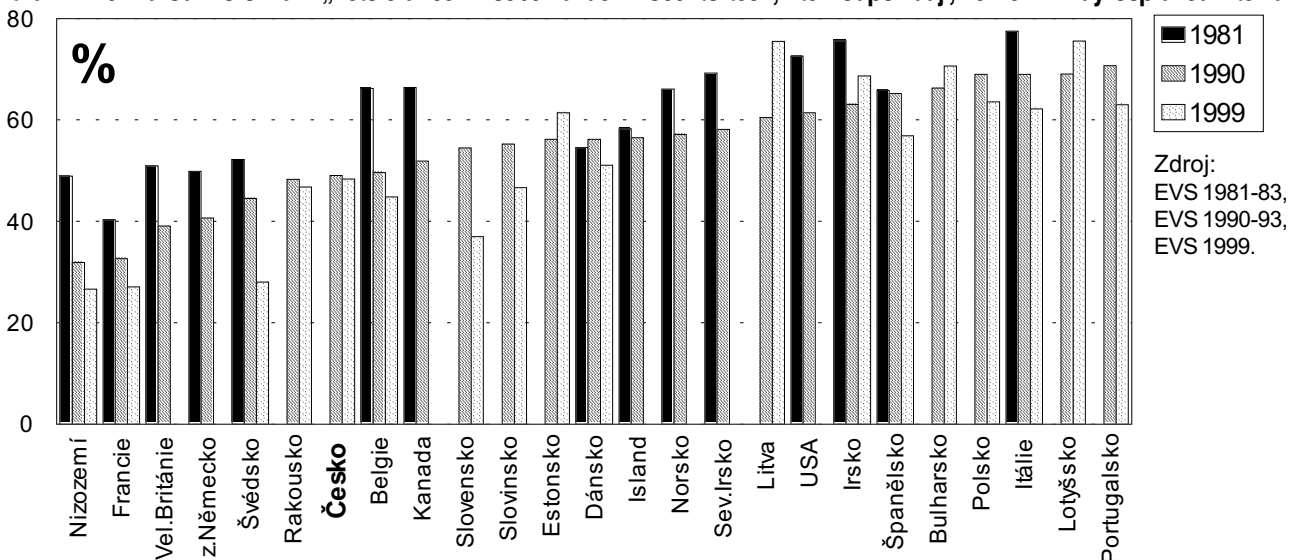
Země	Typ		
	materialisté	smíšení	post-materialisté
AUS	7,4	64,4	28,3
ITA	13,4	59,8	26,9
NET	11,3	66,8	21,9
CRO	13,2	65,3	21,5
SWE	6,2	72,3	21,5
BEL	21,7	59,0	19,3
SPA	21,0	61,1	17,9
FRA	26,7	56,1	17,2
SLN	15,9	69,0	15,1
DEN	7,8	77,4	14,8
IRE	18,9	67,7	13,4
POR	33,9	56,6	9,5
CZE	24,2	66,4	9,3
MAL	34,9	57,7	7,4
POL	35,3	57,4	7,3
ROM	41,9	51,6	6,5
LIT	28,3	65,9	5,8
LAT	33,7	61,7	4,6
SLK	42,1	54,2	3,7
UKR	41,4	55,4	3,1
BUL	44,0	53,1	2,9
EST	38,8	58,8	2,4
RUS	49,8	48,6	1,6

Graf 1. Mezinárodní srovnání „netolerance“ k euthanasii. Procento těch, kteří odpovídají, že není nikdy ospravedlnitelná.

Zdroj:
EVS 1981-83,
EVS 1990-93,
EVS 1999.

Graf 2. Mezinárodní srovnání „netolerance“ k sebevraždě. Procento těch, kteří odpovídají, že není nikdy ospravedlnitelná.

Zdroj:
EVS 1981-83,
EVS 1990-93,
EVS 1999.

ADP Slovinský archiv dat ze sociálních věd

Janez Štebe

Univerza v Ljubljani,

ADP - Archiv družboslovnih podatkov

Článek představuje činnost Slovinského datového archivu sociálních věd (ADP, Archiv družboslovnih podatkov, Social Science Data Archive). Ve Střední a Východní Evropě je stále málo takových archivů, které by v celonárodním rozměru poskytovaly základní fungující infrastrukturu pro sociální výzkum. Během procesu svého vzniku se může datový archiv spoléhat na podporu a zkušenosti spřízněných institucí, ale vnímání domácího prostředí je pro něj základem. Tato myšlenka je rozvedena v úvodní části článku. Minulě

a současné výzkumy, které dávají specifický charakter databázi ADP, jsou popsány v další části textu s cílem podnítit zájem o využití materiálů, jež jsou k dispozici.

Aktivity ADP

ADP byl založen 8. 7. 1997 Senátem Fakulty sociálních věd Univerzity v Ljublaně. Na jeho práci dohlíží Rada ADP. Sledovat činnost ADP je dále oprávněn též poradce Ministerstva pro vědu a technologie (MZT) odpovědný za informační infrastrukturu. Jako specializované středisko vědeckých informací na poli sociálních věd je archiv financován z rozpočtu Ministerstva. Pro zajištění projektů rozvoje, výzkumu a vzdělávání se archiv uchází o podporu nabízenou z veřejných zdrojů. Část příjmů plyne z výnosů nabízených služeb.

Přístup k archivovaným souborům je vymezen etickými pravidly pro užívání dat a speciálními pravidly, které stanovuje archiv. Podmínky přístupu k jednotlivým druhům materiálů se mohou pro různé skupiny uživatelů lišit. Materiály jsou obvykle poskytovány zdarma a bez omezení pro studijní účely, přičemž každá část materiálů je označena poznámkou, zda je pro veřejné či komerční využití nutné získat souhlas autora.

Od roku 1999 je ADP členem CESSDA (Council of European

Social Science Data Archives). Tato instituce podporuje vznik nových archivů a mezinárodní spolupráci datových organizací. ADP přebírá metody práce společné archivům s dlouhou tradicí, které modifikuje s ohledem na specifické potřeby malé země. Vzory byly zejména německý ZA (*Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung*) a britský UK DA (*United Kingdom Data Archive*). Díky spolupráci členů CESSDA jsou slovinská data archivovaná v ADP k dispozici výzkumníkům po celém světě. ADP zároveň zprostředkovává místním uživatelům přístup k materiálům z jiných zemí.

Hlavní překážkou ve větším mezinárodním využívání slovinských výzkumů je jazyk. Anglicky mluvící uživatelé mají k dispozici technické informace o výzkumech (*Study Descriptions*), které jsou v angličtině. Další možností je kontakt se zaměstnanci ADP. Ti mohou poradit nebo zařídit překlad. Pokud je studie slovinskou částí mezinárodního výzkumu, pak je anglický originál většinou bez problémů dostupný.

Základní funkcí ADP je archivace a ochrana dat před poškozením a jejich zpřístupnění pro sekundární analýzu ve výzkumu a pro potřeby výuky. První potřebou uživatele datových služeb je získat informace o dostupných datových souborech, které vyhovují jeho výzkumným záměrům. V případě databází ADP mu toto umožní nový internetový katalog NESSTAR (*Networked Social Science Tools and Resources*, viz odkaz na konci článku).

Vzhledem k menší velikosti organizace se ADP snaží o co největší možnou standardizaci procedur, která by zajistila mezinárodní srovnatelnost dokumentace a popisu archivovaných dat. Mezi první úkoly proto patřilo převzetí dokumentačního standardu DDI (*Data Documentation Initiative*, viz odkaz). To společně se standardem *Document Type Definition* (DTD) umožnilo převést elektronické kódovnické soubory do víceúčelového formátu XML (*eXtensible Markup Language*). Standardizace procedur je v souladu s projekty větších archivů, které usilují o vytváření nových nástrojů nabízejících uživatelsky přívětivé služby. Díky tomu je katalog ADP nyní prezentován prostřednictvím systému NESSTAR.

NESSTAR, který byl založen s finančním přispěním EU a na základě spolupráce několika archivů, je virtuální knihovnou dat. ADP se připojil k projektu díky svému členství v CESSDA a protože plně přijal standard popisu dat DDI a DTD. Katalog nabízí uživatelům možnost simultánního prohledávání databází několika archivů. K dispozici je popis výzkumů, jejichž data jsou archivována, informace o metodologii, přehled proměnných, možnost elektronického (*on-line*) zpracování exploračních statistik vyhledaných databází a možnost objednat data pro účely hlubší analýzy.

Povaha archivovaných materiálů

Význam archivu vyplývá z hodnoty dat, které archivuje. ADP se v tomto ohledu opírá o bohatou a dlouhou tradici slovinské školy empirické sociologie. Ta vychází hlavně z práce Institutu sociologie a filosofie (ISF) založeného v roce 1959. ISF zahájil několik klasických studií, které pokračují v jiných institucionálních podmínkách dodnes. Nejvíce jsou pokryta témata z oblastí studia místních komunit a prostorové sociologie, kvality života a sociální stratifikace, studie zvyků, životního stylu, vlivu a využití masmédií, sociologie rodiny, plodnosti, mladých lidí a sociologie průmyslu.

Výzkumy provedené v šedesátých a sedmdesátých letech představují unikátní zdroj dat zpracovávajících rozličná sociální témata, která mohou sloužit jako počáteční bod časových srovnání (Štebe 1999). Výzkumníci jako Stane Saksida, Katja Boh, Zdravko Mlinar a Niko Toš v té době vystudovali. Dnes pracují na množství nových výzkumných projektů, které na předchozí tradici navazují. Mezi nejvýznamnější projekty patří šetření o prostředcích masové komunikace MKS (*Anketa*

o masovnih komunikacijskih sredstvih). Jedná se o jeden z prvních empirických výzkumů masmédií, životního stylu a kvality života ve Slovinsku, který se držel přísných metodologických pravidel. Tematicky tento výzkum souvisí s výzkumy sociální stratifikace SSM (*Social Stratification and Mobility*) ze sedmdesátých let, jež pokryly Slovinsko a Makedonii. V osmdesátých letech proběhl rozsáhlý komparativní projekt zahrnující federální republiky a provincie v bývalé Jugoslávii. Třídní struktura bývalé jugoslávské společnosti byla v osmdesátých letech studována ve výzkumu Třídní struktura současných společností Jugoslávie. Na konci osmdesátých let a v letech devadesátých bylo toto téma částečně opakováno v Šetření úrovně života ve Slovinsku (LOL), v mezinárodním výzkumu Sociální spravedlnost (*International Social Justice Project*) v roce 1991 a v rámci mezinárodního programu ISSP ve výzkumech sociálních nerovností v letech 1992 a 1999 (*ISSP on Social Inequality 1992 and 1999*). Programu ISSP se Slovinsko účastní pravidelně od roku 1990. Moduly ISSP jsou součástí šetření Slovinské veřejné mínění (SJM, *Slovensko javno mnenje*). Další významný výzkum je projekt šetření migrace, který byl realizován v 70. letech a navazoval na starší šetření o bydlení a změnách v sociální struktuře.

ADP se snaží postupně zařadit do své databáze všechny významné slovinské výzkumy. Překážkou je, že v mnoha případech byla data a dokumentace ztracena. Archivu se je nepodařilo získat, přestože navázal kontakt s řadou vedoucích výzkumníků těchto projektů. To je bohužel i případ zmíněných výzkumů MKS a SSM.

V nejlepšímu stavu byla zachována data z mezinárodních komparativních výzkumů. Díky zahraničním archivům, které fungovaly již v šedesátých letech, byla zachráněna slovinská data z následujících výzkumů: *Time Budget Survey* - šetření rozdělení času mezi jednotlivé aktivity (TBS), což je výjimečně kvalitní výzkum; *Představy o světě v roce 2000* (IW 2000, *Images of the World in the Year 2000*), tj. výzkum, který poskytl unikátní data o nadčasových tématech očekávání a hodnot mládeže a jejich vnímání míru; často citován je výzkum Demokracie a lokální autority - Mezinárodní výzkum politických hodnot (*Democracy and Local Governance – International Studies of Values in Politics*) a šetření Politické participace, což byl hlavní projekt v období rozkvětu komparativního výzkumu. Účast slovinských výzkumníků v těchto projektech ukazuje, že mohli i v této době komunikovat se zahraničními kolegy a byli schopni dosáhnout požadované kvality.

Důležitá pro zachování dat je též kontinuita šetření. To dokazují příklady dvou šetření, která byla navržena jako longitudinální. Sebraná data byla totiž pro účel navazujících šetření uchována v původní, nezpracované podobě.

Prvním je již zmíněný výzkum Slovinské veřejné mínění (SJM 1968 – 1999). Jedná se o nejznámější a nejrozsáhlejší výzkum ve Slovinsku. SJM odpovídá výzkumům typu *General Social Survey* (obecný sociální výzkum)¹⁾, které jsou organizovány v zahraničí. Z velké části byl uspořádán jako omnibusové šetření a sloužil jako infrastruktura pro sběr dat různých konceptuálně hlouběji zakotvených výzkumů. Vedle toho obsahuje též otázky aktuální ve společnosti v čase šetření, a odráží tak postoje a názory platné v jednotlivých obdobích. Ty jsou zajímavé zejména pro politologický výzkum. Některá z témat jsou zajímavá pro časové srovnání, jiná jsou ovlivněna institucionálním kontextem systému před rokem 1989.

Druhým longitudinálním výzkumem je zmíněné Šetření úrovně života ve Slovinsku (LOL). Jeho nejnovější pokračování proběhlo v roce 1994. Konceptuálně vychází ze skandinávských studií subjektivních hodnocení kvality života ve vztahu k podmínkám bydlení, zaměstnanosti, volnému času a indikátorům objektivních podmínek života. Oba výzkumy jsou nyní k dispozici díky ADP.

Vlastným príspevkom archívu je kumulatívna databáza Slovenské verejné mínění 1990 – 1998, ktorá bola vytvorená spojením viace než sta identických proměnných z šetření SJM z uvedeného období. Dalšími slovínskými longitudinálnými výzkumy v archívu jsou Výzkum internetu (RIS) a Mládež.

Kritéria pro výběr studií relevantních pro sekundární analýzu jsou následující: data jsou vztažitelná na celou populaci, vzorek je vybrán náhodně a je dostatečně veliký, studie zpracovává důležitá témata, a to jak ve smyslu použitelnosti, tak především srovnatelnosti v čase a prostoru. Z hlediska udělování priorit je nejdůležitější možností dalšího využívání dat. Důraz je proto kladen na získávání nových dat z longitudinálních výzkumů a z mezinárodních srovnávacích výzkumů zahrnujících Slovinsko. ADP přednostně archivuje data z výzkumů *Central and Eastern Eurobarometer* (CEEb), ISSP a *International Crime Victimization Survey* (ICVS). Totéž platí pro ostatní známé mezinárodní projekty jako *Fertility Behaviour of Slovenians*, *Aufbruch - New Departures*, *International Research on Religion and Attitudes toward the Church*, *Comparative Study of Electoral Systems* (CSES) a *European (World) Values Survey*.

Aby zvýšil rozmanitost nabídky, ADP jedná s Institutem kriminologie Právnické fakulty, Pedagogickým institutem, Andragogickým centrem, Centrem pro místní komunity a Centrem obranných studií. To jsou hlavní producenti sociálních dat ve Slovinsku. Archiv je také napojen na Slovinský informační systém o aktuálních výzkumech SICRIS (viz odkaz na konci článku). Autoři výzkumů financovaných z veřejných fondů jsou povinni zpřístupnit data pro ostatní uživatele. Okruh depozitorů nových materiálů je rozšiřován z akademických institucí i na agentury výzkumu trhu a na státní úřady. Spolupráce byla navázána např. se Státním úřadem pro informace. Jednou z priorit ADP je vyjednání zpřístupnění dat Statistického úřadu způsobem vhodným pro jejich využití v sociálních vědách. Nejlepším indikátorem hodnoty shromážděných dat je ale zájem jejich uživatelů.

Literatura:

- Arhiv družboslovnih podatkov. 2000. Cenik. Ljubljana: Dokumenti ADP. http://rcul.uni-lj.si/~fd_adp/dokumenti/CENIKADP.htm.
- Kožuh – Novak, M., Obersnel – Kveder, D., Čerčič-Istenič, M., Šircelj, V. in Vehovar, V. 1998. Rodnostno vedenje slovencev. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Štebe, J. 2000. ADP - Social Science Data Archive in Slovenia. ZA Informationen 47: 135-141.
- Štebe, J. 1999. „Izkoriščanje zapuščine slovenske empirične sociologije za današnje namene v okviru sekundarne analize.“ Družboslovne razprave. XV, No. 30-31, oktober.
- Štebe, J., Omerzu, M. 1999. „Izkušnje z uporabo XML-ja pri opisovanju družboslovnih podatkov.“ In: Cene Bavec, Matjaž Gams. Informacijska družba IS'99: Zbornik mednarodne multi-konference, oktober, pp. 59-62.
- Saksida, S., Caserman, A. and Petrović, K. 1974. „Social Stratification and Mobility in Yugoslav Society.“ V: Toronto 1974. Some Yugoslav papers presented to the 8th world congress of I. S. A.. Ljubljana: University of Ljubljana.

Poznámky:

- 1) Publikováno v: ŠTEBE, J. ADP - Social Science Data Archive in Slovenia. V: KRAMBERGER, Anton (ed.). *Mechanisms of social differentiation in Slovenia: tematska številká*. (Družboslovne razprave, Let. 16, št. 32/33, julij-oktober 2000). Ljubljana: Univerzita v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede: Slovensko sociološko društvo, 2000, str. 315-321 a v ZA-Information 47: 135-141.
- 2) Pozn. editora: *General Social Survey* viz SDA Info 2-4/2000.

ADP: http://rcul.uni-lj.si/~fd_adp/

CESSDA: <http://www.nsd.uib.no/cessda/>

NESSTAR: <http://www.nesstar.org>

DDI: <http://www.icpsr.umich.edu/DDI/codebook.html>

SICRIS: <http://sicris.izum.si/>

Překlad: Jiří Lach

Pravidelné semináře o kvantitativnej analýze dát organizované v Kolíne nad Rýnom

Už tradične každoročne organizuje ZA-EUROLAB (*Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung an der Universität zu Köln*) jarné semináře zamerané na metodologické problémy kvantitativnej analýzy dát.

Téma tohtoročného 3-týždňového seminára znela Analýza kategorizovaných dát a diskretná voľba (*Analysis of Categorical Data nad Discrete Choices*). Prednášky sú v angličtine a boli rozdelené do troch oblastí: Loglineárne modelovanie (Dr. Rolf Langheine), Modely logistickej regrésie (Prof. Andreas Diekmann) a Latentné logistické modely a modely diskretnéj voľby (Prof. Allan McCutcheon). Doobedňajší blok prednášok bol doplnený poobedňajšími praktickými cvičeniami v učebniach vybavených počítačmi, kde bolo možné sa oboznámiť s potrebným softwarom a vyskúšať si analýzu a interpretáciu na skutočných dátach. Prestávku bolo možné využiť na návštevu knižnice ZA-EUROLAB, ktorá je fantasticky vybavená, a preto je umenie sa v jej knižnom fonde nestratiť. Ďalšou zaujímavou

informáciou sú možnosti na získanie štipendia, ktoré prijatým uchádzačom hradí celé náklady na dopravu a pobyt v Kolíne (podporu poskytuje EU v rámci 5–tého rámcového programu). Osadenstvo ZA-EUROLAB sa o svojich študentov staralo vskutku príkladne, nechýbali kópie prednášok, ani množstvo spoločných „social events“.

A čomu sa bude venovať nasledovný, v poradí už tridsiaty-prvý jarný seminár? Jeho témou je „Scaling and Cluster Analysis“ a uskutoční sa v dňoch 18. 2. – 8. 3. 2002. Viac informácií možno nájsť na webe www.gesis.org v informačnom bulletině č. 48, prípadne skúste heslo „spring seminar“.

Katarína Strapcová,
Sociologický ústav SAV, Bratislava

Scaling and Cluster Analysis

31st Spring Seminar at the Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung an der Universität zu Köln, 18 February–8 March 2002

- **Multidimensional Scaling**
Dr. Patrick J. F. Groenen, Universiteit Leiden
- **Cluster Analysis**
Professor Dr. Johann Bacher, Universität Erlangen-Nürnberg
- **Correspondence Analysis**
Professor Dr. Michael J. Greenacre, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona

<http://www.gesis.org/Veranstaltungen/ZA/FS/>
Seminar fee - Bursaries - Registration - Contacts

Príprava archívu dát zo sociologických výskumov na Slovensku

Katarína Strapcová (su98a@klemens.savba.sk)
Sociologický ústav SAV, Bratislava

Na Slovensku v súčasnosti pôsobí viacero organizácií, ktoré produkujú množstvo rôznorodých údajov o našej spoločnosti. Ide najmä o akademické a vzdelávacie inštitúcie, inštitúcie štátnej správy, neziskové organizácie a nadácie, či agentúry zamerané na prieskumy trhu a výskum verejnej mienky. Zorientovať sa v množstve vyprodukovaných informácií nie je jednoduché. Často chýba systematická a prehľadná dokumentácia o zrealizovaných výskumoch, alebo v inom prípade záujemcu odradia nejasné pravidlá poskytovania vyprodukovaných dát.

Narastajúci dopyt po elektronických dátach zo starších výskumov, ktorý súvisí s presadzovaním sa komparatívneho výskumu v rámci výskumných stratégií, bol jedným z impulzov prípravy archívu elektronických dát zo sociologických výskumov na Slovensku. Ďalším významným faktorom bola možnosť sledovať fungovanie už existujúcej infraštruktúry archívov sociálnych dát v rámci Európy a USA. Pozitívne príklady efektívneho zhromažďovania, dokumentácie, sprístupňovania a sekundárneho využitia tohto typu dát boli inšpiráciou na komplexnejšie sledovanie problematiky archivovania sociálnych dát, s cieľom „rozbehnúť“ podobnú prax i na Slovensku.

Možno povedať, že prvé kroky boli už urobené a v súčasnosti čaká na posúdenie novopredložený návrh grantového projektu Sociologického ústavu SAV. Hlavným cieľom projektu je vytvoriť katalóg primárnych dát v elektronickej podobe, a systematicky tak zdokumentovať fond existujúcich dátových súborov. To všetko sa udeje s účelom sprístupniť dáta pre ďalšie využitie v oblasti výuky, akademického i neakademického výskumu.

Konkrétny plán úloh v prípravnej etape spustenia činnosti archívu sa sústreďí na vyriešenie rôznych metodologických a technických nárokov chodu archívu. Je nesporne výhodou, že existujú otvorené možnosti čerpať zo skúseností už fungujúcich archívov. Hoci, na druhej strane je nutné podotknúť, že medzinárodné štandardy zatiaľ nie sú ustálené a podliehajú vývoju spojenému najmä s vývojom informačných technológií. Tento fakt sa následne odráža i v dosť vysokých nárokoch na ďalšie spracovanie zhromaždených informácií.

Medzi prvými úlohami teda nebude chýbať:

- „prvé“ zmapovanie relevantných a dostupných elektronických primárnych údajov a zhromaždenie dátových súborov, ktoré vznikli v Sociologickom ústave SAV,

- určenie pravidiel dokumentácie primárnych dát, s ohľadom na medzinárodné archivačné štandardy a požiadavky vedeckej komunity,

- kontrola kvality dátového súboru (čistenie dát) a jeho základná dokumentácia podľa navrhnutých pravidiel,

- bezpečné uloženie skontrolovaného a zdokumentovaného dátového súboru (CD nosiče),

- katalogizácia dátových súborov, vytvorenie prehľadného katalógu existujúcich primárnych dát,

- určenie pravidiel sprístupňovania a výmeny súborov,

- sprístupnenie a prezentácia katalógu (relevantné časopisy, spravodaje medzinárodných asociácií archívov sociálnych dát, internet).

Očakáva sa, že katalóg dát umožní efektívnu orientáciu našich i zahraničných spoločenských vedcov, študentov či iných záujemcov v už existujúcej zásobe primárnych dát na Slovensku, a tiež zjednoduší ich prístup k jednotlivým dátovým súborom. Taktiež očakávame, že zapojením sa do už existujúcej infraštruktúry archívov sociálnych dát sa otvorí širší potenciál možností vzájomnej spolupráce a výmeny informácií v rámci vedeckej komunity.

Vznikajúci archív sa sústreďí v prvom rade na zmapovanie zdrojov Sociologického ústavu SAV. Prioritou budú dáta z rokov 90-tych. Medzi nimi nebudú chýbať údaje z medzinárodných výskumov, teda z realizovaných modulov ISSP (Národná identita 1996, Náboženstvo 1998, či trochu oneskorené Nerovnosti 2001) a nebude chýbať ani výskum európskych hodnôt (*European Value Study - EVS 1999*). Okrem reprezentatívnych výskumov však bude archív dokumentovať i menšie výskumy, realizované na nereprezentatívnej vzorke.

Po rozbehnutí a ustálení činnosti archívu očakávame, že sa na základe recipročnej výmeny podarí získať dátové súbory i z inštitúcií pôsobiacich v neakademickej sfére (hoci skúsenosti kolegov z nemeckého archívu, *Zentralarchiv fuer Empirische Sozialforschung* v Kolíne nad Rýnom naznačujú, že rozšírenie takejto praxe nieje jednoduché, ale naopak je značne časovo náročné).

Pre priaznivcov kvantitatívnych výskumov a komparatívnej analýzy je správa o príprave archívu elektronických dát zo sociologických výskumov na Slovensku nepochybne dobrou správou. Nielenže má novovznikajúci archív ambíciu postarať sa o to, aby staršie dátové súbory nezapadli „virtuálnym“ prachom stratené v starom počítači, ale nadôvažok chce vytvoriť informačnú bázu o tom čo sa na poli kvantitatívneho výskumu na Slovensku urobilo prípadne čo tu práve prebieha.

Sociologický ústav SAV

<http://nic.savba.sk/sav/inst/sociolog/>

SDA SOCIOLOGICKÝ
DATOVÝ ARCHIV
SoÚ AV ČR

Tel.: (02) 2222 0098-0100, I. 231

Fax/tel.: (02) 2222 1658

E-mail: archiv@soc.cas.cz

<http://archiv.soc.cas.cz/>

SDA Info - Informační bulletin Sociologického datového archívu vydáva Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Bulletin vychází čtvrtletně a je distribuován zdarma. Číslo 2 třetího ročníku vyšlo v září 2001 v nákladu 350 ks. Vydání bulletinu připravil tým Datového archívu: Jindřich Krejčí (vedoucí), Petr Soukup a Jiří Lach. Korespondenci, prosím, posílejte na adresu: Sociologický ústav AV ČR, Sociologický datový archiv, Jiřská 1, Praha 1, 110 00, nebo na e-mail: archiv@soc.cas.cz. Sociologický datový archiv je pracovištěm Sociologického ústavu Akademie věd České republiky.

ISSN 1212-995X